

نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه

در حد و اندازه این مقوله از معارف شیعه نیست. پس ضروری است بلندهمت‌ان ظریف‌نگر و عالمان برجسته و عمیق‌اندیش، دعا و فرهنگ آن را به عنوان منبعی غنی و زبانی دلپذیر در القاء دقیق‌ترین و لطیف‌ترین معارف الهی، به مردم معرفی کرده و با شرح و بسط آن، ابعاد اندیشه‌ای را که در قالب دعا و مناجات اشاره شده، تبیین نمایند.

معنویت الهی زمانی مؤثر خواهد افتاد که خواننده به جز تکرار الفاظ اعجازگونه آن، به مضمون بلند آن نیز بیندیشد. روشن است که تبیین و تفسیر این کلمات آسمانی، کار میدان‌داران فرهنگ تشیع است تا ارادتمندان به اهل بیت (ع) را در فضای معرفتی و معنوی دعا قرار دهند و ترویج و گسترش فرهنگ دعا، نیازمند تمهیدات و مقدماتی است که عمده‌ترین آن به عالمان و دانشمندان، مبلغان و گویندگان دینی باز می‌گردد. ولی بدان علت که دستیابی به مضامین و محتوای دعا مشکل است و هیچ مرجع و مأخذ تسهیل‌کننده‌ای وجود ندارد، کمتر نویسندگان و یا گوینده‌ای در مباحث خود از دعا استفاده می‌کند. امروزه بهره‌برداری از نهج البلاغه به علت وجود معاجم و فهرست‌های متنوع، به مراتب بیش از گذشته است، ولی دعا خاصه «صحیفه سجادیه» کمتر مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد.

بنابراین، اولین قدم برای خروج این کتاب ارزشمند از مظلومیت، تهیه مأخذی به منظور تسریع در دسترسی به محتوا و مضامین آن بود. بر این اساس، تهیه یک «فرهنگ موضوعی» یا «نمایه‌نامه موضوعی» یا یک «معجم الفاظ» برای این کتاب در دستور کار قرار گرفت تا هم راهی برای ورود نویسندگان و گویندگان به مطالب معرفت‌بخش، و هم بستری برای مفسران و شارحان آن باشد. این اثر با عنوان «فرهنگ موضوعی صحیفه سجادیه» به همراه «المعجم المفهرس لمعانی الصحیفه السجادیه» عرضه می‌شود.

روش تنظیم

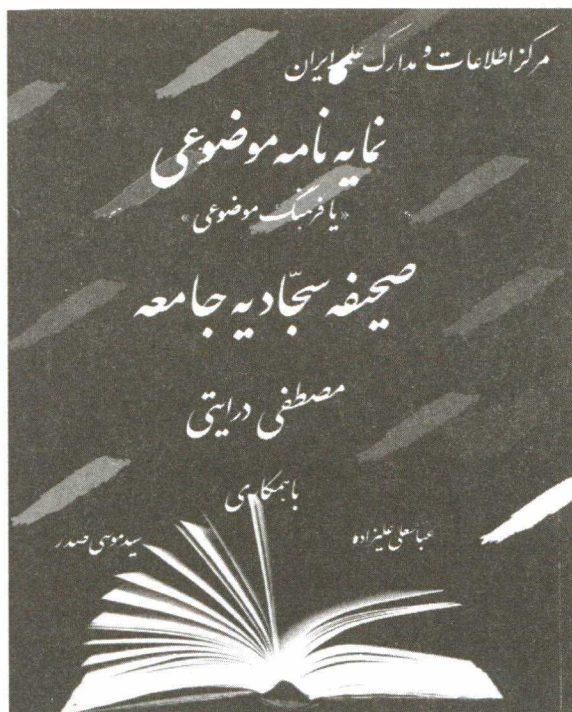
برای تهیه این فرهنگ، بدون هیچ قالب پیش‌ساخته‌ای به اصل متن مراجعه کردیم و کلمات را بررسی کرده، از واژه‌های متنی برای تحلیل موضوعی استفاده نمودیم که پس از گزینش واژه‌ها، به وسیله رایانه، به صورت الفبایی مرتب گردید. گفتنی است که از ابتدا بر این باور بوده‌ایم که کار ما تنظیم یک «فرهنگ موضوعی» است نه کشف اللفاظ. به همین جهت، واژه‌هایی را برگزیدیم که دارای بار موضوعی خاصی بوده و محور سخن و یا مطالبی در متن است. واژه‌هایی که به تنهایی دارای بار موضوعی بوده، ولی در متن صحیفه محور سخنی قرار نگرفته و صرفاً برای تبیین مطالبی دیگر، به کار رفته، گزینش نشده‌اند؛ زیرا احتمالاً مراجعه به آنها علاوه بر آنکه گره‌ای از کار نمی‌گشاید، باعث سردرگمی خوانندگان نیز خواهد شد.

البته این احتمال هم وجود دارد که یک پژوهشگر به دنبال همه

نمایه‌نامه موضوعی صحیفه سجادیه توسط مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران در دو جلد و مجموعاً ۱۳۷۷ صفحه فراهم آمده است. از آنجا که در این اثر ارزشمند برای نخستین بار صحیفه سجادیه نمایه‌زنی و موضوع‌بندی شده است، گزارشی از آن، جهت آشنایی خوانندگان ارائه می‌گردد.

ضرورت‌ها

دعا، بخشی از فرهنگ اسلامی است که به گونه‌ای لطیف، دقیق و دلپذیر و در لحن مناجات با خدا، به بسیاری از معارف الهیه پرداخته است و دعاهای منسوب و مأثور از اهل بیت (ع) بدون شک، یکی از

ذخایر عظیم و پر ارج فرهنگ شیعی است که تا به امروز، چندان مورد توجه و دقت نظر قرار نگرفته است. تصور عوام از دعا، صرفاً برای خواندن و تکرار کردن است، نه فهمیدن و درک خواص آن. ضمن اینکه در حوزه دعا به عنوان یکی از عمیق‌ترین منابع معارف الهی، به پژوهش نپرداخته‌اند و از این رو، ستمی فاحش به بخش عظیم و منحصر به فرد فرهنگ اهل بیت (ع) رفته است.

بدیهی است که پیشینه تلاش دانشمندان شیعه، نسبت به گسترش عمیق و معارف‌پرور فرهنگ دعا عموماً و صحیفه سجادیه خصوصاً

باشد.

روش نمایه‌زنی

تهیه نمایه‌نامه از وظایف مهم مراکز اسناد و اطلاعات است. نمایه‌نامه‌ها از ابزارهای علم پژوهش هستند. نمایه‌سازی در حقیقت تحلیل اطلاعات متن و تبدیل آنها به کلیدواژه است. نمایه‌سازی را می‌توان به دو دوره سنتی و نوین تقسیم کرد. در دوره سنتی آثاری مانند کشف الیاتی و کشف الفاظ به چاپ رسیده است. در دوره نوین، سازمان‌دهی اطلاعات، با روشی دقیق ارائه شده و در این دوره ما شاهد پیدایش روش‌هایی چون: نمایه‌سازی هم‌ارز، نمایه‌سازی پرس‌و‌نمایه‌سازی گردان هستیم. نمایه‌نامه موضوعی حاضر با روشی نوین و ابتکاری، متن ارزشمند و با شکوه صحیفه سجادیه را برای پژوهشگران قابل دسترسی کرده است. گفتنی است که در شیوه‌نمایه‌سازی هم‌ارز، خواه پیش هم‌ارز و خواه پس هم‌ارز، رابطه کلیدواژه‌های یک متن با یکدیگر به شکل دقیقی بیان نمی‌شود. از این جهت، ریزش اطلاعات فراوان به چشم می‌خورد. در نمایه‌نامه حاضر این مسئله به گونه‌ی جالبی حل شده است. در این نمایه‌نامه از اصطلاحات رابط مثل: «آثار»، «عوامل» و «موارد» استفاده شده است.

مثال: کلیدواژه‌های الطاعة آثارها الخضوع در صفحه ۱۸۲ آمده است؛ یعنی از آثار طاعت، خضوع است. اما همین مجموعه کلیدواژه‌ها در صفحه ۱۱۸ ذیل کلیدواژه خضوع بدین صورت آمده است: الخضوع عوامله الطاعة؛ یعنی از عوامل خضوع، طاعت است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، رابطه اطاعت و خضوع در دو جایگاه متفاوت الفبایی با استفاده از واژه‌های میانی «آثارها» و

واژه‌های به کار رفته در کتاب باشد، لذا برای رفع این نیاز که ممکن است در جای خود مهم باشد، معجم لفظی این اثر نیز عرضه گردیده است. ولی به هر حال، فرهنگ موضوعی باید راهنمای واژه‌هایی باشد که موضوع بحث متنی قرار گرفته و مراجعه کننده را به مطلبی در اطراف آن راهنمایی کند. مشکلی که در تنظیم این فرهنگ وجود داشت، ارجاع دهی به متن اصلی بود؛ چون انتخاب متن در زیر واژه‌ها، حجم فرهنگ را به چندین جلد افزایش می‌داد و چندان مفید هم نبود. وضعیت فعلی صحیفه سجادیه یکی از دو راه را می‌طلبد:

۱. نشانی‌ها به صورت شماره دعا، شماره صفحه و شماره سطر داده شود؛

۲. متن هر دعا به صورت جدا نیز شماره‌گذاری شود و فقط دو شماره: یکی برای دعا و دیگری برای بخش‌های دعا کفایت کند. در روش اول، اگر چه اصل متن چاپ شده محفوظ می‌ماند، اما تعداد زیاد اعداد برای مراجعه کننده دردسر آفرین بود. از این رو، روش دوم مناسب‌تر تشخیص داده شد و ضمن شماره‌گذاری متن دعاها، متن صحیفه نیز همراه با «فرهنگ موضوعی» به چاپ رسید تا کاربران، هم فرهنگ و هم متن صحیفه را در یک جلد داشته باشند.

شایان ذکر است که شماره‌گذاری داخل دعاها، فقط به منظور کوتاه کردن متن صورت گرفته تا قسمت مورد مراجعه سهل‌الوصول باشد و ضرورتاً به معنای دقت در محل شماره‌گذاری شده نمی‌باشد و ممکن است مطالب قبل و بعد از یک شماره کاملاً به یکدیگر وابسته باشند و شماره لزوماً دلیل بر اتمام یا قطع از جهت معنا نیست. ممکن است جای دیگری برای شماره مناسب‌تر باشد که آن را نیز می‌پذیریم، ولی چون عمده هدف ما کوتاه‌تر کردن عبارات و آوردن علامتی خاصی بوده، وقت چندانی برای این منظور مصروف نگردیده است.

بعد از شماره‌بندی دعاها، متن دعا مورد بررسی قرار گرفته و واژه‌هایی انتخاب شده و سپس وارد برنامه رایانه‌ای گردیده است. این مرحله از کار بیش از یک سال به طول انجامیده و بیشترین وقت را به خود اختصاص داده است. پس از اتمام این مرحله، واژه‌های انتخابی و نشانی‌های ثبت شده، از دستگاه پیاده و طی چندین مرحله کنترل، تطبیق و بازنگری شد و در هر مرحله، اصلاحات انجام شده به رایانه منتقل گردید. پس از آن، در دو مرحله، کار ارجاعات تکمیلی انجام و معادل فارسی برخی از واژه‌ها نیز انتخاب گردید و در نهایت به تعدادی از صاحب‌نظران و کاربران داده شد و برخی از نقطه‌نظرها نیز اعمال گشت. در این فرهنگ، افزون بر ۷۵۰۰ مدخل اصلی و ۳۵۰۰ مدخل ارجاعی و ۸۰۰ معادل فارسی گزینش و در مجموع ۲۰/۰۰۰ مورد، ثبت اطلاعات صورت گرفته است. این فرهنگ در روش، با دو فرهنگ یاد شده (فرهنگ موضوعی قرآن کریم و المعجم المفهرس لمعانی القرآن الکریم) شباهت تام دارد. پیش از انجام این کار، فواید هر دو فرهنگ قرآنی تحلیل شد ولی در انتخاب واژه‌ها فقط به متن صحیفه متکی بودیم و در حین عمل جز در موارد اندک به آنها مراجعه صورت نگرفت؛ زیرا به علت تفاوت زیاد متن صحیفه با قرآن، اصولاً نمی‌توانست چنین فرهنگ‌هایی در ساخت و ساز، فرهنگ حاضر را یاری نماید. سعی نگارنده بر آن بوده است که این نمایه‌نامه ضمن ارائه الگو، برای سایر متون دعاها، در تدوین «فرهنگ موضوعی دعا» مفید

اولین قدم برای خروج کتاب ارزشمند صحیفه سجادیه از مظلومیت، تهیه مأخذی به منظور تسریع در دسترسی به محتوا و مضامین آن بود. بر این اساس، تهیه یک «فرهنگ موضوعی» یا «نمایه‌نامه موضوعی» یا یک «معجم الفاظ» برای این کتاب در دستور کار قرار گرفت تا هم راهی برای ورود نویسندگان و گویندگان به مطالب معرفت‌بخش، و هم بستری برای مفسران و شارحان آن باشد

«عوامله» مشخص شده است.

مثال دیگری که قدری پیچیده‌تر است و دقت و عمق مفهومی کار را بیان می‌کند، مثال زیر است:

الآخره - طلب البركة فيها (ص ۱)

همین گروه کلیدواژه در صفحه ۶۸ به صورت زیر آمده است:

البركة - موارد طلبها - الآخره

یعنی به خاطر حفظ معنا و ارتباط بین کلیدواژه‌ها، به کلیدواژه دوتایی و در جایگاه دیگر تبدیل به کلیدواژه سه تایی شده است. اما جلد دوم که با عنوان «المعجم المفهرس لالفاظ الصحیفه السجادیة الجماعه» به چاپ رسیده، بیانگر الفاظ صحیفه سجادیه است که به شماره دعا و بخش‌های دعا که در جلد اول موجود است، ارجاع می‌دهد. ■